

Підавши аналізу драму "Мазепа" Ю. Словацького, робимо акцент не так на джерело запозичених мотивів або художніх образів, як на їх функцію і творчу роль у новій художній структурі, типологічну спорідненість "Історії Русів" із драмою польського письменника.

Якщо Ю. Словацького цікавлять виключно любовні перипетії юного королівського пажу, в які він залучає інших героїв трагедії, його готовність до поєдинку за "даму серця", то автор "Історії Русів" акцентує на іншу сторону характеру Мазепи — шляхетність, лицарство і розсудливість державного мужа. Його не цікавлять любовні інтриги Мазепи, про які він не знає. "Славновісний філософ і письменник п. Вольтер в Історії своїй про Карла XII, Короля Шведського, пише про Мазепу, що "він був породи польської і вихований у тій країні Єзуїтами, через те, що знав він декілька красних подільському наук"(С. 237).

Анонімному автору імпонувала критика Вольтера "нерозумного" суспільно-політичного ладу Речі Посполитої, під протекцією якої була Україна, через яку багаті землі України піддалися такій руйнації і запустінню; поділяв автор "Історії Русів" осуджувальний пафос Вольтера щодо безправності третього стану, рабського становища селян і співчутливе витлумачення визвольних прагнень України, яка "завжди прагнула свободи" (Вольтер), але оточена з усіх боків Московією, Португою і Польщею, змушена була шукати протекторату, володаря серед цих трьох держав. Найбільше імпонував Вольтер анонімному автору новим, прихильним поглядом на Україну, невідомим сучасникам, чим пишався і сам Вольтер: "Наприклад, про Україну, у нас знали тільки книгу Боллана, але що книгу написала людина, прихильна до поляків. У той час, за гетьмана Хмельницького, Україна була майже незалежна держава, потім у союзі з Московією".¹

"Історія Русів" стала чи не першою спробою піддати сумнівам українсько-російські зв'язки після Переяславської угоди і "зраду" гетьмана І. Мазепи. Всі найкращі умови України початку й середини XIX століття задумувалися над цією проблемою і в пошуках національної тождності щораз радикальніше стверджували відмінність України як етнічної та історичної реальності.

Підрозділ 3.3 "Історія Русів" — предтеча, імпульс і джерело українських романтиків (30-40 рр.).² Інтерес українських романтиків початку 30-х рр. до історичної національної теми, значною мірою викликаний "Історією Русів", підпорядковувався актуальним завданням національно-культурного та національно-визвольного руху. Звеличенням волелюбності козацтва автор "Історії Русів", а за ним П. Білецький-Носенко, С. Гребінка, М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко, поети харківської школи романтиків

сприяли зародженню та розвитку громадянських мотивів в українській літературі, найвиразнішим інтерпретатором яких був Т. Шевченко. Увага до фольклору й історії зумовлювала постановку національних проблем, а також входила як істотний чинник в естетичну платформу романтизму, стимулювала філософські запити, заклала міцний фундамент національної свідомості щойно пробудженого українства, що відкривало саму сутність власної ідентичності. Утверджуючись на національній основі, культура епохи романтизму вступала в тісні контакти з культурами інших слов'янських народів і брала на озброєння ідею слов'янської взаємності і співробітництва як запоруку спільного суспільного і культурного розвитку.

На основі "Історії Русів" і під безпосереднім її впливом написані такі твори, як перший в новій українській літературі історичний роман "Зиновий Богдан Хмельницький. Историческая картина событий, нравов и обычаев XVII века в Малороссии, 1829 года, в трёх частях, с позднейшими дополнениями" П. Білецького-Носенка; "Максим Перейбийніс" М. Максимовича; роман "Михайло Чарнишенко, или Малороссии восемьдесят лет назад" П. Куліша; драматична поема "Богдан" С. Гребінки; поеми "Мазепа", "Полуботок" С. Руданського; історичні твори поетів-романтиків і Т. Шевченка. Осмислюючи проблему українського народу як самотутнього окремої нації, письменники роблять спроби мовою Хмельницького, Пушкаря, Дорошенка, Паляя, Апостола, Мазепи передати нащадкам героїку народу, так як скриво й піднесено розказав автором "Історії Русів".

Змагання за народність літератури, а звідси й увага до фольклору, етнографії, мови (національно-фольклорний тип мислення), вивчення життя й історії українського народу виступали теоретичними засадами естетичної концепції українських романтиків 20-40-х рр. На базі народних пісень М. Костомаров персоніфікував суспільну свідомість ("дух народу") українців, зробив спробу доказати самотутність історії кожного народу, переконали, що справжня історія — це історія не держави, а народу. Історичне минуле, зв'язок із фольклором, література народною мовою, обстоювання народності для М. Костомарова були принципами нового світобачення і світорозуміння, практичним інструментом художнього узагальнення, основою певної естетико-теоретичної програми, що згодом зіставлялася в історико-типологічному плані. Вже в спаленій праці про унію визначився "сепаратизм", почерпнутий з "Історії Русів", пізніше так широко виражений у монографії "Дві народності" і в "Книгах буття українського народу".

М. Костомаров залишив біля 320 праць, багато з яких присвячені добі Гетьманщини: "Руїна" (1879-1880), "Історія козацтва в пам'ятниках южнорусского народного песенного творчества" (1880), перша в світовій історіографії фундаментальна монографія "Мазепа" (1882), "Мазепенцы" (1884), монографія "Богдан Хмельницький и возвращение Южной Руси к России", над якою вчений працював усе життя (доведена до трьох томів за рік до смерті, 1884). Усі намагання "відмежуватися", "очиститися" від "намулу"

¹ Цит. за кн.: Савич А. Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусії в XVI-XVIII в. — К., 1928. — С. 46.